

İSMAYIL ŞIXLININ “ÖLƏN DÜNYAM” ROMANINDA ƏCƏLİN VƏ İNTİHARIN MİSTİKASI

idi. Ovçular hansı tərəfdən sıqqılıltdı eşitsə, o tərəfə doğru atəş açacaqdılar. Sıqqılıtnı eşidən Həsən ağa o səmtə doğru atəş açdı, lakin qabannın kolluqdan çıxıb qamışlığa sarı qaçdıqını görəndə dəhşətlə gəldi. Güllə kimə dəymişdi?

Güllə bizim nakam Ələddinə dəymişdi. Ələddin özü öz ayaqları ilə əcələ doğru addımladı. Bu, alın yazısı idi, Allah yazmışdı. Sadəcə əcəl sanki Ələddini ora sürükləyib gətirmişdi. El arasında deyirlər ki, əcəl məni çəkiş apardı. Elə an olur ki, insan sanki ölmək istəyir və bunu hiss edir, ölüminün qoxusunu öncədən duyur. “Səndə nə günah var, ay Həsən qağa, görünür əcəl məni çəkişmiş”. [səh.14]

Müasir ədəbiyyatımızda nəzər salaq. Məsələn, Anar. Anarın yaradıcılığının son mərhələsində “ölüm” motivi, fəlsəfi rakurs, “tale və qismət” problemi önləndir. “Otel otəği” əsərinin qəhrəmanı Korim müəllim və “Qırmızı limuzin” əsərinin qəhrəmanı O. ölümə doğru gedirlər, vətən əcəl onları özünə çəkir. Eynilə “Ölən dünyam” romanının Ələddini kimi.

Ələddinin ölüm anı təsərlir bil dillə ifadə olunub: bədənindən gizliltnin kəməsi, bu gizliltnin nəticəsində qollarının, ayaqlarının gərilməsi, bədəninin birdən süstləşib boşalməsi. Yazıcı burada sanki ölümin fəlsəfəsini izah edib, oxucu üçün ölüm atmosferini yaradıb. Burada oxucu Həsən ağanın keçirdiyi hisslərə də “qonaq olur”, onunla empatiya qurur. Onun keçirdiyi hisslər ölümün qarşısında, “tale və qismət”in qarşısında keçirdiyi hisslərdir, acizlikdir, çaresizlik duyğusudur. Eyni zamanda bu epizod həqiqi insanlığın ölmədiyinin nümayişidir. Bəs biz Həsən ağanın yerində olsaq nə edərdik?

Məqalənin yazarkən, yazıcının oğlu jurnalist Elçin Şıxlı ilə həmsöhbət oldu. Elçin Şıxlı söhbət zamanı vurğuladı ki, əsərdə avtobiografik məqamlar çoxdur. Məsələn, əsərin əvvəlində verilən Ələddin və Həsən ağa ilə bağlı epizod real həyatdan götürüldü. Onlar doğurdan da qohum olublar. Yazıcının dayısı Həsən ağa ov zamanı bilmədən qohumunu öldürüb.

Həsən ağa özünü də, mörhümü də bədbəxt hesab edirdi. Bədbəxt Ələddin cismən ölmüşdü, Həsən ağa da ruhan “ölmüşdü”. Çox çarəsiz idi, qorxurdu ki, onu Ələddini qəsdən öldürməkdə itihah edələr. Tək şahidi Allah və meşə idi. O, günahı özündə görmürdü. Burada günah yalnız öləndə idi mi? Həsən ağa da bəlkə tələyin

oyununa tuş gəlmişdi? Onun alınma cınayətək olmaq yazılmışdı? Bu, bir seçim idi, yoxsa alın yazısı?!

Təli kimi təleyi də qara gələn Qaratel. Qaratel Ələddinin nişanlısı idi. Ələddini cəmi bir dəfə görmüşdü. Qızlar adət-ənənələrə sadıq qalaraq, Novruz bayramının ilk günündə Kür çayında yuyunaraq, tozu ili təmiz qarşılaydılar. Bu dəfə də bu adət təkərlandı, lakin çaydan çıxanda Qaratel paltarını tapa bilmədi. O dövrdə paltarını itirmək namusunu itirmək demək idi. Qaratel bu səbəbdən çox narahat idi, ancaq gənc qızın paltarını Ələddinə verdi. Ələddinin ondan xoşu gəlmişdi. Qız ehtiyat edirdi. Qısa müddət sonra işə qıza nişan gəldi və qızın daxili iztirablarına son qoyuldu, ancaq nə bilirdi ki, əsl iztirab qabaqdadır.

Ələddinin ölümü sevgilisinə ağır zərbə vurdu, onun üçün gözənlilməz oldu. Qaratelin adı sanki tələyədə iz qoydu, teli kimi təleyi də qara gəldi. Bütün xəyəlləri puç oldu, yerini xülyələr əvəzlədi. Dəfnə gədə bilmədi, çünki adət deyildi, ancaq Ələddinin məzarına getdi, ürəyinə söz keçirə bilmədi. Ələddinin ruhu ilə dördləşmək, hesablaşmaq istəyirdi. Toylarına bir həftə qalmış. Qaratelin yuxulları ilə xəyəlləri qarışan zamanda sevgilisini onu yarı yolda qoyub-gətmişdi. Əsl bədbəxt olan elə gənc qız idi. Qaratel bilsəydi ki, Ələddin ona görə ova gedir, özünü “sübut etmək” istəyir, heç ova getməyə qoyardımı? Qaratel Ələddini sevirdi, onun mərdliyini, sözünün üstündə durmağını, cəsəətini sevirdi. Qaratelin bütün arzuları ürəyinin girdabına qərək olmuşdu. Ələddindən sonra həyat onun üçün yalnız qara rəngdən ibarət idi. Onun nişanlısı ilə gizlin “görüşünə” təkçə sadıq it- Alan şahid idi.

Ömər koxa qızın məzarın tez-tez ziyarət etməsini öyrənəndə fələyin çarı dönür, qızın nələsi, fəryadı onu mü-təəssir edir və qərara alır ki, qız Tanrın onlara göndərdiyi qismətdir, onların ocağının da gəlini olmalıdır. Elə bu hadisə Qaratelin tələyədə döniş nöqtəsi yaratdı. Ömər koxanın məsləhəti ilə Qaratel Ələddinin qardaşı ilə evləndirdilər. Qaratel çəşqinliq içerisində idi: nişanlısının yasasını saxlasın, sevmədiyini adamla evlənməyin dərindən çəksin? Hələ bu adam nişanlısının qardaşındırsa...Qaratel nakam qəlbində məskən salmış və eşqdən xilas olmaq istəyirdi. Gərdək ona məzar kimi görünür, Ələddinin qoxusunu xatırladırdı. Bədbəxt qıza sevgilisinin xəyəli ilə yaşamağı da çox görmüşdü, ancaq bu, çox uzun çəkəmədi. Qaratelin ləbdid ölmüşünü “Haraya ayaq basıram bədbəxtlik gətirirəm. Görünür, tanrı özli məno qarğıs ələyib. Yüz min təbib neyləyər bir tanrı qarğımsa?” [səh.78-79]

Qaratel özünü uğursuz, bədbəxt hesab edirdi. Yəralı, nakam qəlbini diləri üsyan edir, el qınağı vahiməsi ona hakim kəsilir, mənevə-daxili sarsıntı keçirirdi. Onun təleyi əvvəldən belə yazılmışdı. Nə nişanlısı ilə xoşbəxt ola bildi, nə də nişanlısının qardaşı idi. Nə də acısını yaşamağa icazə verdilər. “Tale və qismət”in amansız oyununu qarşısında o, çıxış yolunu intihara gördü. İnsan nə zaman intihara iz tutur? Həyatın onun üçün mənası qalmayanda yaşamağa bir səbəb tapa bilməyəndə

Psixiatr Viktor Franklin dediği kimi. İnsanın təbiətlə əhbəngdərliğı, insan-təbiət vəhdətini əks etdirən ölüm səh-nəsi Qaratelin ölümü idi. Onun ölümünə Tanrı, əbədyyət təmsalı olan Kür çayı və Alan şahidlik etdi. Qaratelin intihar üçün Kür çayını seçməsi təsadüfi deyildi. O, Ələddinlə həmin Kür çayında tanış olmuşdu. Özünü Kürün ağuşına atmağı seçən gənc qız bütün xəyəlləri, arzuları ilə bərabər cismini də çaya qərq etdi. Onu son mənzilə Alan yola saldı. İki sevgilinin eşq hekayəsi bu dünyada bitir.

Qaratelin üsyanı əzəldən gətirməyən qara tələyəni idi. O da bu həyatdan xoşbəxtliq payı umurdu, sevib-sevilmək istəyirdi. Onun ayağı uğursuz deyildi. Ələddinin özünü ölüm çəkiş aparmışdı, Ömər koxanın vədəsi dolmuşdu. Bəlkə xoşbəxt olmaq nəslin alınma yazılmışdı? Yaxşı, bu yazını kim yazmışdı? Böyükörün hansı cəzasını kiçikörün çəkirdi? Bu, hansı karmının bədöli idi?

Biz müşahidə etsək görürük ki, pey-zajdan istifadə edən İsmayıl Şıxlı xarakterli təbiətin qoyununda, təbiətlə təmasda təsvir edir. Kür çayı obrazı yalnız bu romanda deyil, ümumilikdə İsmayıl Şıxlı yaradıcılığında önəmli fiqur hesab olunur, metafəralaşdırılır. “Kür çayı” yazıcının ölməyən dünyasını simvoldur, surətini daxilli ələmi ilə səsləşir. (psixoloji paralellizim) Kür çayı arxetip funksiyasını yerinə yetirir. Kür çayı həm güldürür, həm də ağladı, çayın səs-küyünün, qıjıltsının arxasında fərqli insan tələləri və qismətləri gizlənir. Qəhrəmanlar ölümə gedəndə də, xoşbəxtlik axtaranda da Kür çayını seçirlər. Onlar sevincli olanda da, həyat eşqi ilə qəlbələri aşib-daşanda da Kür çayına gedir, Novruz bayramının ilk günündə çayda yuyunub ağırlıqlarını tökürlər. Ölmək istəyəndə də Kür çayına iz tuturlar, intihar etməklə ruhəni paklığa qovuşurlar. İnsanın alınma xoşbəxtliq yazılıbsa, xoşbəxtliyi, ölüm yazılıbsa, ölümü seçir. Amma...Bir dəqiqə. Ölüm bədbəxtlikdir? Yoxsa, xoşbəxt olmaq, yaşamaqdır?!

Qaratelin mistik intiharı sadəcə olaraq o vaxtkı adət-ənənəyə üsyan kimi mənəviləndirildi-nişanlısının qardaşı ilə evləndirilməsi adətəne etiraz kimi. Ələddinin qardaşı uşaq idi, hələ aşiq-əşiq olmayırdı, amma bunu məcbur edirlər ki evlənməsin. Səbəbi də odur ki, Qaratel qoy bizim ocağa qismət olsun. Qarateli məcbur etməsəydilər, bəlkə də intihar etməzdi, amma o da bir ipə bənd idi, qara “tale”, mistik tale onun alınma yazılmışdı. “Ələddin gətdi, mən də gedim” düşüncəsi ilə hərəkətə keçmişdi. Ömər koxanın ölümü də sadəcə son damla, bir növ bəhanə oldu, onun ölümünə zəmin yaratdı. Bəlkə də qızı məcbur evləndirməsəydilər, elə ömrünün axırına kimi nişanlısının qəbrinin üstünə gedib-gələcək, onun yasını saxlayacaqdı.

Ələddinin nakam ölümündən doğan konflikt gələcək faciələrin təməlini qoyur. Bir el, bir tayfa yer üzündən təcridən silinməyə başlayır..

Sərvana DAĞTUMAS,
ədəbiyyatşünas

İstinad olunan mənbə: Şıxlı İ.
Ölən dünyam. Bakı-2021.
Qanun, 192 s.